

Теоретико-методологічні підходи до оцінки конкурентного середовища перестраховального ринку

Конкуренція на перестраховальному ринку як іманентна складова ринкової економіки характеризує процес взаємодії та боротьби діючих на ньому компаній, потенційних партнерів та конкурентів, що спрямований на забезпечення найвигіднішої позиції для учасника на ринку, яка забезпечить йому можливість захисту від конкурентних сил або вплинути на них з вигодою для себе, створить кращі умови для реалізації перестраховальних послуг, задоволення потреб клієнта та одержання комісійної винагороди. Зацікавленість перестраховиків у розробці стратегій позиціонування та поведінки на ринку, що відповідають сучасним умовам розвитку перестраховального бізнесу, обумовлює необхідність розробки відповідних теоретико-методологічних підходів до оцінки конкурентного середовища перестраховального ринку України.

Зазначимо, що основними показниками, які застосовуються для оцінки концентрації і рівня конкуренції ринку, є коефіцієнт ринкової концентрації (показник монополізації) та коефіцієнт ринкової конкуренції (індекс Херфіндала-Хіршмана). Позитивним аспектом інформаційного забезпечення страхового ринку є запровадження Держфінпослуг (нині Нацкомфінпослуг) з 2003 року розрахунку відповідних ринкових показників з метою висвітлення конкурентних тенденцій на ньому. При цьому коефіцієнти монополізації та конкуренції страхового ринку обчислюються регулятором за окремими його секторами: загального страхування та страхування життя. Однак, ці коефіцієнти не отримали свого застосування на такому вагомому сегменті страхового сектора, як ринок перестраховання. Відтак, запровадження існуючої методики визначення ринкової конкуренції на вітчизняному перестраховальному ринку є доречним і необхідним для відображення відповідних ринкових процесів та їх динаміки на ньому.

Відповідно до теорії організації галузевих ринків концентрація продавців на ринку характеризує відносну величину і кількість компаній, що займаються певним видом економічної діяльності [6]. Чим менше компаній функціонує на відповідному ринку, тим вищим є рівень концентрації. Водночас, при однаковій кількості компаній на ринку простежується така закономірність: чим більше відрізняються вони між собою за розміром, тим вищим є рівень концентрації. З іншого боку, рівень концентрації впливає на поведінку учасників ринку: чим вищий рівень концентрації, тим більше вони є залежними між собою. А це означає, що ринкова поведінка кожного з учасників визначається відповідною реакцією конкурентів, що присутні на ринку. Рівень концентрації впливає на схильність компаній до суперництва або співпраці: чим менше їх функціонує на ринку, тим легше їм усвідомити взаємну залежність і тим швидше вони співпрацюватимуть. Тому можна припустити, що чим вищим є рівень концентрації, тим менш конкурентним буде ринок.

У наукових працях велике значення приділяється дослідженню проблем концентрації ринку та її оцінювання. Так, Е. Демидова стверджує, що концентрація – це ступінь насиченості, густоти певного виду економічної діяльності [5, с.30]. Адаптуючи це поняття для ринку перестраховання, будемо розуміти під концентрацією – ступінь насиченості перестрахової діяльності на ринку. При цьому рівень концентрації впливає на вибір перестраховальних послуг і визначення їх вартості з урахуванням позицій конкурентів і партнерів на ринку. Високий рівень концентрації – явна ознака можливої монополізації ринку, а отже, високого бар'єру для аутсайдерів, які мали намір ввійти в ринок. Тому, розрахунок та відстеження державним регулятором показників ринкової концентрації є важливим завданням з огляду на необхідність своєчасного й обґрунтованого втручання у процеси надмірної концентрації і монополізації ринку.

Концентрацію ринку можна обчислити різними способами. За найбільш поширеним способом розраховує коефіцієнт ринкової концентрації О.О. Гаманкова, зокрема, як суму часток найбільших учасників ринку [46, с.195]. Інший, доволі часто вживаний, спосіб розрахунку ступеню концентрації страхового ринку застосовує В. Бігдаш. Обов'язковою умовою здійснення розрахунку відповідного показника є визначення параметрів, що приймаються за “розмір” страхової компанії, до яких автор відносить обсяг страхових/зароблених премій [2, с.35]. Однак, індекс концентрації не відображає розподілу часток усередині груп найбільших фірм, так і за межами груп – між аутсайдерами, а відтак не в повній мірі характеризує потенціал ринкової влади. Тобто, розрахунок цього показника, характеризуючи частку ринку, що належить певній групі компаній, не дає вичерпної інформації про інших учасників ринку, їх частки та кількості на ринку.

Для вирішення цієї проблеми в країнах ЄС активно використовують індекс Лінда, що характеризує співвідношення часток найбільших фірм на ринку. Крім цього, додаткову інформацію про розподіл ринку між фірмами надають інші показники концентрації – індекси ентропії, Розенблюта (Толла-Тайдмана), Лернера, тощо.

Індекси, що згадані вище, найчастіше використовують на практиці для дослідження концентрації олігопольних ринків. Термін “олігопольний ринок” застосовують до ринків, для яких характерна специфічна структура, де пропозиція представлена небагатьма продавцями однорідних або субститутних товарів. Саме великий розмір підприємств олігополістів вважають наслідком їх небагато чисельності [3, с.168-169]. Особливістю таких ринків є взаємозалежність стратегічної ринкової поведінки продавців, у нашому випадку страхових компаній. Тому на олігопольних ринках компанії, що намагаються максимізувати свій прибуток, не можуть скористатися ефектом вирівнювання граничних витрат і граничної виручки. Адже виручка від продаж їм не відома, оскільки залежить від функції попиту, що породжена саме поведінкою основних гравців на ринку, а не покупців. Отже, невизначеність функції попиту на товари і послуги конкретного продавця в момент прийняття ним рішення про ціну і обсяг пропозиції є ключовою особливістю олігопольних ринків. Інша особливість таких ринків є наслідком попередньої, а це – загальний взаємозв'язок олігополістів через врахування сподіваної реакції конкурентів у своїх функціях попиту. Саме тому, як зазначає Г.Л. Азоев, до нині не існує єдиної універсальної теоретичної моделі таких ринків [1, с.24-28].

Другий показник, за допомогою якого оцінюється ступінь концентрації на ринку, є індекс конкуренції Херфіндала-Хіршмана (*HHI*). На противагу коефіцієнта концентрації індекс Херфіндала-Хіршмана подає інтегральні дані за частками усіх учасників ринку, а тому більш адекватніше оцінює ступінь монополії та рівень концентрації ринкової влади. Проте його складніше розрахувати, оскільки необхідно мати дані щодо ринкової частки всіх компаній. Водночас, індекс Херфіндала-Хіршмана не є адекватною характеристикою ступеню і якості монополії у всіх випадках. Зокрема, він не дає змоги виявити олігополію домінуючої сукупності малих олігополістів з одним або двома крупними конкурентами, що є олігополією протилежною до олігополії ринку домінуючої компанії з конкурентним оточенням.

На нашу думку, з метою використання описаних вище показників концентрації для оцінки конкурентного середовища перестраховального ринку, необхідно попередньо окреслити межі цього ринку. Весь простір загального ринку – це максимальна територіальна межа. Однак, у деяких випадках може йтися і про визначені локальні ринки в рамках території загального ринку, наприклад, про ринок вхідного перестраховання і ринок вихідного перестраховання, зовнішній перестраховальний ринок та внутрішній перестраховальний ринок. Крім того, формуються окремо ринки за методами, формами і видами перестраховання. У нашому випадку основним критерієм вибору меж ринку буде його розподіл на ринок вхідного і вихідного перестраховання. Визначивши межі ринку, встановимо, що є достатнім для домінування на ньому. В одному випадку частка присутності учасника є настільки значною, що один лише його розмір однозначно свідчить про

домінуюче положення. В іншому – якщо розмір цієї частки є меншим, питання стосовно домінування учасника на ринку вирішується з урахуванням інших чинників. Зокрема, за допомогою визначення параметрів, що приймаються за “розмір” учасника ринку. Для ринку вихідного перестраховування основним показником розміру його учасника будемо вважати сукупність страхових премій, що передано у перестраховування, тоді як для ринку вхідного перестраховування – отримані перестраховальні премії.

Інформативним показником міри розподілу певної ознаки між об'єктами є індекс Джині, значення якого зручно представляти графічно за допомогою кривої Лоренца [3, с.171]. Індекс відтворює інформацію, що відображає крива Лоренца, характеризуючи різницю між фактичним розподілом змінної та гіпотетичним станом, у якому ця змінна має рівномірний розподіл. Тобто у гіпотетичному стані усі учасники ринку перестраховування перебувають у рівному становищі, що дорівнює нульовому значенню індексу. Концентрація є повною, коли значення змінної припадає на одного учасника ринку, а значення індексу Джині у такому випадку дорівнює 100%.

Індекс Джині, який дає змогу відстежити динаміку нерівномірності розподілу показника в сукупності на різних етапах, досить часто наводиться без опису угруповання сукупності. Відповідно, чим на більшу кількість груп поділена одна і та ж сукупність, тим вищим для неї буде значення коефіцієнта Джині. Крива Лоренца графічно відображає нерівномірність розподілу певної ознаки, і у випадку використання цієї кривої для дослідження концентрації ринку показує взаємозв'язок між часткою компаній на ринку і часткою ринку за певною ознакою, що обчислюється з акумульованими сумами, від найдрібніших до найкрупніших компаній.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що описані вище показники ринкової концентрації та індекс Херфіндала-Хіршмана, які мають практичне втілення у вітчизняній страховій практиці, є єдиними індикаторами стану конкурентного середовища ринку страхування у вітчизняній практиці. В Україні відсутня офіційно визначена методика оцінки рівня конкуренції на страховому ринку, при цьому абсолютно не передбачена для ринку перестраховування. Для більш точного та реального оцінювання конкурентного середовища перестраховального ринку і визначення стратегічної ринкової поведінки його учасників пропонуємо застосування, окрім зазначених вище показників ринкової концентрації та конкуренції, індексу Джині та графічного зображення результатів за допомогою кривої Лоренца, оскільки саме цей показник характеризує нерівномірність розподілу певної ознаки і показує взаємозв'язок між часткою компаній на ринку і часткою ринку за певною ознакою. Крім того, його параметри описують тенденції для найдрібніших перестраховиків, які домінують на перестраховальному ринку за ознаками їх фінансових можливостей, та для найкрупніших компаній, сукупністю яких представлений ринок перестраховування за основними показниками перестрахової діяльності.

Список літератури

1. Азоев Г.Л. Конкуренция: анализ, стратегия и практика / Г.Л. Азоев. – М.: Центр экономики и маркетинга, 1996. – С. 24-28.
2. Бігдаш В.Д. Напрямки розвитку конкурентоспроможності вітчизняних страхових компаній / В.Д. Бігдаш // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування: Серія економіка. Частина 1. – 2009. – Випуск 3 (47). – С. 33-41.
3. Гальперин В.М. Микроэкономика: В 2-х т. / .В.М. Гальперин, С.М. Игнатъев, В.И. Моргунов. [Общ. ред. В. М. Гальперина], Т. 2. – СПб.: Экономическая школа, 1999. – 346 с.
4. Гаманкова О.О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика: моногр. / О.О. Гаманкова. – К.: КНЕУ, 2009. – 283 с.
5. Демидова Е.А. Анализ текущего состояния отрасли и потенциала компании / Е.А. Демидова // Маркетинг и маркетинговые исследования. – 2004. – № 6. – С. 24-34.
6. Шерер Ф. Структура отраслевых рынков / Пер. с англ. // Ф. Шефер, Д. Росс. – М.: ИНФРА-М, 1997. –Т. VI. – 833 с.